

Devlet Fabrikaya Girince: Kapitalist Devlet ve Emek Süreçleri

Burçak ÖZOĞLU^(*)

Sosyal politika kavramını hangi boyutuyla ele alırsak alalım, karşımıza genel hatlarıyla sınıflararası ilişkilerde çelişkileri gündemine alan, bu çerçevede eşitsizlikleri ve çatışmayı düzenlemeyi hedefleyen bir siyasal kavrayış çıkar.¹ Bu kavrayış içerisinde belirginleşen noktalar denge- nin ve sürekliliğin kilit nitelik taşıması ve devletin merkezde ele alınmasıdır. Sosyal politika kavramı çevresinde ağırlıklı sınıflararası ilişkilerde bölüşüm ilişkilerine denk düşen boyutlar tartışılmaktadır. Sosyal politika uygulamalarını incelemek bize, sınıflar mücadelesi hakkında, iktisat politikaları hakkında, toplumsal gelişme hakkında, hukuksal yapı hakkında bilgilenme olanağı sunarken doğrudan üretim noktası karanlıkta kalabilmektedir. Bu metin işte bu alanı ele almayı planlamaktadır. Sosyal politikanın "iş-yeri"ne girme kanalları nelerdir? Devletin üretim noktası üzerindeki belirleyiciliği nasıl gözlenebilir? Kapitalist üretim ilişkileri içerisinde emek sürecinin örgütlenme ve denetlenme süreçlerinde devlet nerede durmaktadır? Başka bir deyişle, devlet fabrikaya ne zaman, hangi konumda, hangi araçlarla girer?

^(*) Dr., AÜ. SBF ÇEEİ Bölümü

¹ Sosyal politika kavramlaştırmasını, bu metinde asıl olarak Cahit Talas'ın kullandığı tanımlamalara dayanarak ele alacağım. Bu tanımlamalar için bkz. Talas (1990)

Bu yazıda yukarıdaki soruların yanıtlarını temel olarak emek süreci kuramı tartışmaları çerçevesinde ele almaya çalışacağım.² Sosyal Politikanın emek süreçleriyle ilişkisi sorununu kapitalist devlet ve üretim noktası ilişkileri aracılığıyla soyutlayıp, somut örnekleri aydınlayabilecek bir kavramsal çerçeve sunmayı hedeflemekteyim. Yazının ikinci bölümünde ise güncel süreçleri ele alacak ve bugünün Türkiye'si açısından sosyal politika ve emek süreçleri ilişkisini kurmaya çalışacağım. Bu noktada ortaya çıkartılan boyut Türkiye'de devletin üretim noktasına müdahale mekanizmalarındaki ve bu alandaki stratejik yönelimlerindeki değişim olacak. Bu çerçevenin somutlanmasında varolan İş Yasası değişikliği ve Kamu Personel Rejimi reformu gündeminden yararlanacağım.

1. Emek Süreci- Kapitalist Devlet İlişkisi

Doğrudan üretim noktasına yönelik sosyal politika uygulamalarının hangi kanalları kullandığını tartışmaya geçmeden önce bazı kavramları netleştirmekte fayda görüyorum. Öncelikle kapitalist emek süreci tanımlamasının açılması gerekir. Emek süreci, üretim biçiminden bağımsız olarak tanımlandığında işin, işin nesnesinin ve işin araçlarının birlikteliğinden oluşan ve temel olarak emeğin nesneleştiği süreci çözümlenmeye yarayan bir soyutlamadır. Konumuz açısından önemi ise bu soyutlamanın kapitalist üretim içinde yer alma şeklindedir. Kapitalist üretim, emek süreci ve değerlendirme sürecinin birlikteliğiyle tanımlandığında netleşmektedir. Marksist ekonomi politik, emek sürecini kapitalist üretim içinde, artı değer süreciyle birarada değerlendirir ve sömürü ilişkilerinin yani yaratılan artı değere el koymanın kaynağının bu üretim sürecinde yattığını kabul eder. Üretim noktasında gerçekleşen sömürünün denetimi, sürekliliğinin sağlanması ve üstüne üstlük artırılması, kapitalist üretim örgütlenmelerinde belirleyici güdüdür. Ka-

² Emek süreci tartışmaları literatürü açısından temel metin, H.Braverman'ın "Emek ve Tekelci Sermaye" (1974) adlı çalışmasıdır. Bu çalışmadan sonra kuram önemli katkılar ve eleştirilerle geliştirilmiş, özellikle çalışma sosyolojisi alanında temel kuramsal tartışmalar arasında yerini almıştır. 1970'leri sonundan 2000'li yıllara uzanan bu tartışma kendisine literatür içerisinde ayrı bir alan açmış durumdadır. Bu anlamda "The Labour Process Debate" (Emek süreci tartışması) özellikle Büyük Britanyalı ve ABD'li belli bazı araştırmacıların isimleriyle birlikte anılır olmuş, ancak bunun yanında pek çok farklı araştırmacının katılımıyla da beslenmiştir. Bu tartışmanın sürekliliğini ve gelişmesini sağlayan en önemli oluşum 2003 yılında 21.si düzenlenecek olan Büyük Britanya merkezli "Emek Süreci Konferansıdır". Gerek konferansın her yıl değişen temaları gerekse literatürün odaklandığı konular bir yanıyla çalışma sosyolojisi diğer yanıyla da "Eleştirel Yönetim Bilimleri" (Critical Management Studies) olarak adlandırılan disiplinler içerisinde ilerlemektedir. Ayrıntılı bir okuma için bkz: Braverman, 1974; Brighton Labour Process Group, 1977; Burawoy, 1978, 1979, 1985; Friedman, 1977; Zimbalist 1979; Littler, 1982; Cohen, 1987; Thompson, 1989; Wood, 1989; Knights ve Willmott, 1990; Smith ve Thompson, 1998, Spencer, 2000; Jaros, 2001; Rowlinson ve Hassard, 2001.

pitalist üretimin temel itkisinin yaratılan artı değere el koyma olduğu düşünülürse, denetim boyutunun da yalnızca yönetsel bir stratejinin ötesinde oluşu ve sömürü açısından önemi ortaya çıkar (Cohen, 1987: 40). Emek süreci yaklaşımlarını, kapitalist üretim sürecinin açıklanmasında her boyutu kapsayan bir ana kuram olarak değil, "iş"i ve değişimi açıklamakta kullanılacak bir çözümleme aracı olarak kabul etmek gerekmektedir (Ansal, 1986: 157). Kuramsal çerçeve açısından iki temel argüman oluşturulabilir. Birincisi, emek sürecinin kapitalist üretim ilişkilerinin merkezinde, artı değer üretimiyle birlikteliğiyle yer aldığıdır. Yani emek süreci hem merkezi hem de siyasal bir süreçtir. İkinci nokta da, üretim sürecinin ve emek sürecinin temel dinamiklerinin denetimden çok sömürü eksenli oluşudur (Cohen, 1987: 40).

Burada tartışılmak istenen, tanımlanan bu süreçte devletin rolünün ne olduğudur. Geniş anlamda bir kapitalist devlet tartışmasına girmeden, bir ön kabul olarak Boratav'ın (1991) devletin sınıflar karşısındaki konumu saptamalarından hareket ederek ilerleyeceğim. Buna göre, öncelikle ekonomik bakımdan egemen olan yani artığa el koyan başlıca sınıfın devleti de kontrol ettiğini netleştirmek gerekir. Devletin egemen sınıflardan görece olarak bağımsız davranması durumu büyük toplumsal krizlerde veya bir üretim biçiminden diğerine geçiş dönemlerinde genişleme alanı bulur (Boratav, 1991). Görece özerklik tartışmasını derinleştirmeden, konu açısından merkezi önem taşıyan başka bir tartışma başlığı açmak istiyorum. Hangi vurguyla ele alınırsa alınsın, ister egemen sınıfların doğrudan egemenlik aracı olarak, ister sınıf içi çelişkilerin de belirlediği belli oranda özerkliğe sahip kurumsal bir varlık olarak devletin, kapitalist üretim noktasındaki belirleyiciliği nedir?

Bu soruya çeşitli metinlerde bazı yanıtlar bulmak olanaklı. Örneğin Ercan (2001), devletin kapitalist üretim noktasındaki varoluşunu, toplumsal yapının unsurları arasında, siyasal düzeyde denetleme ilişkilerinin düzenlenmesi ile açıklıyor. Bu çerçevede "devlet siyasal bir organizasyon olarak, toplumsal zenginliğin ve bu zenginliğin varoluş koşullarının yeniden üretilmesi için gerekli olan düzenleme (abç) işlevini de üstlenmiştir" (Ercan 2001: 98). Ercan'ın çizdiği bu çerçevede toplumsal denetim, yazarın adlandırmalarıyla "mikro düzeyde" işçinin belirli saatler içinde emek gücünü satmasına bağlı olarak fabrikada gerçekleşirken, makro düzeyde kapitalizmi tanımlayan tüm ilişkileri düzenleyen devlet ve yasal çerçeve içinde gerçekleşir. Bu yaklaşımın kapitalist üretimde emek sürecindeki denetim güdüsünün merkezi önem taşımasına odaklandığını söylemek olanaklıdır. Ercan denetim güdüsünün önemini şöyle açıklar: "...Kapitalist toplumda mikro-

düzeğin özel bir öneminin olmasının nedeni, toplumsal zenginliğin bu aşamada yaratılışıdır." (Ercan, 2001: 98) Bu satırları, yukarıdaki çerçeve ile birleştirirsek, toplumsal zenginliğin yeniden üretilmesi işlevi olan devletin, mikro düzeyde, yani üretim noktasında, varoluş nedenini görebiliriz. Bunu şöyle değiştirerek benimsemeyi tercih ediyorum: Kapitalist devlet, kapitalist emek sürecini, artı değerin üretildiği ve sömürü ilişkilerinin gerçekleştiği aşama olmasından kaynaklı denetler ve/veya düzenler.

Emek sürecinde devletin varolma biçimi aynı zamanda emek süreci kuramcıları arasında da tartışma konusu olmuştur. Bu kuramsal tartışmaları değerlendiren Strinati (1990), iki ana yaklaşım saptar. İlki, devleti emek sürecine "dışsal" değerlendiren yaklaşımdır. Emek süreci tartışmalarını başlatan metin kabul edilen, Braverman'ın Emek ve Tekelci Sermaye (1974) çalışmasından başlayarak bir dizi temel metinde bu yaklaşımın egemen olduğunu öne sürer. Bu metinlerdeki ortak nokta, devleti emek sürecinin dışında, ancak müdahaleci kimlikte değerlendirmektir. Buna göre, kapitalist devlet emek sürecine müdahalelerinde kapitalizmin sosyal ilişkilerini korumak ve sürdürmek hedefli, sınıf çelişkilerini koruyan ve sermayeyi güçlendiren biçimde davranır. Emek süreci sömürünün ve denetimin kaynağı olduğuna göre onu belirleyen sermaye olduğu ileri sürülür, devletin ise bu sürece dışsal oluşu vurgulanır. Strinati'nin yaptığı bu saptamalarda büyük oranda isabet olduğunu düşünüyorum ancak bu yaklaşıma sahip emek süreci kuramcılarının kendi aralarında da farklılaştıklarını da göz önünde tutmak gerekir.

Diğer yandan Strinati'nin ikinci ana yaklaşım olarak kabul ettiği ancak tek kişi üzerinden örneklediği yaklaşım, devlet ve emek sürecini iççeliklerini vurgulayarak değerlendirmektedir. Bunun örneği Burawoy'un (1979, 1985) metinleridir. Burawoy'un 1979'da Manufacturing Consent çalışmasında ortaya attığı "iç devlet" (inner state) kavramı, Strinati'nin vurguladığı açılamdır. İç devlet ile kastedilen, emek sürecine içsel olan çatışmayı ve mücadeleyi düzenleyen kurumsal yapıların varlığıdır. Kapitalist üretimin ilk dönemlerinde fabrikalardaki despotik yönetim, büyük ölçekli işletmelerle ortaya çıkan karmaşık yönetim yapısı, toplu pazarlık kurumları bunun örnekleri olarak verilir. Strinati'nin oldukça açıklayıcı bulduğu bu çözümlemeyi, Burawoy 1985 tarihli "Politics of Production" çalışmasında başka bir kavramsal çerçeveye değiştirerek terk eder. Burawoy'un emek süreçleri-devlet ilişkisi açısından özgün niteliğe sahip bu açılamlarını daha ayrıntılı incelemeye geçmeden, Strinati'nin üçüncü bir yaklaşım olarak geliştirdiği kendi çerçevesinden de bahsetmek gerekir.

Strinati, emek süreci için siyasetin içsel olduğunu öncelikle vurgulayarak, devletin bu noktadaki rolünü endüstri ilişkileri uygulamalarında tanımlar. Yazara göre, korporatizm ve populizm gibi farklı siyasal stratejilerin endüstri ilişkileri aracılığıyla emek süreçlerine yansıtılması söz konusudur. Bu yansıtma ilişkisinin araçları yasal düzenlemeler, sendikal düzenlemeler ve uygulamalar ile iktisat politikalarıdır. Korporatizm ve populizm örneklerinde emek süreci üzerinde farklılaşmayı şu şekilde tanımlar: Korporatizmde, aracı kurumların (sendikalar ve işveren örgütleri) varlığı kabullenilir ve sosyal denetim amacıyla kullanılır, emek sürecinin kolektifleştirilmesi hedeflenir, üretim noktasında karşı karşıya gelen çıkarların temsilciler aracılığıyla gruplaşması ve örgütlenmesi öngörülür. Populizm de ise, aracı kurumların bireyselleştirilmesi hedeftir ve çıkarların örgütsüzleştirilmesine çabalanılır. Strinati'nin bu kurgusu içerisinde emek süreçleri –devlet ilişkisi asıl olarak endüstri ilişkileri çerçevesinde ele alınmaktadır.

Üretim noktasında varolan siyasal ilişkilere vurgu yaparak farklılaştığını söylediğimiz Burawoy'a geri dönersek, önce "Üretimin Siyaseti" (1985) olarak adlandırdığı çalışmasında yeni bir kavramlaştırma öne sürdüğünü görürüz: fabrika rejimleri. Emek süreci içerisindeki ilişkileri, çatışmayı düzenleyerek yeniden üreten siyasal araçlar tanımlayarak, tüm bu çatışma-mücadele süreçlerini üretimin siyaseti olarak kavramlaştırır. Burawoy'a göre, işin örgütlenmesinin, yani emek sürecinin, siyasal ve ideolojik etkileri bulunmaktadır. Ayrıca, üretim ilişkilerini düzenleyen özgün siyasal araçlardan (apparatuses of production) da söz eder. İşte, fabrika rejimleri bu iki sürecin birlikteliğiyle ortaya çıkmaktadır. Devletin müdahale oranına göre fabrika rejimi kavramı çeşitlenmektedir. Burawoy'un devletin fabrika rejimine müdahalesi ve fabrikanın ve devletin politik sistemlerinin kurumsal ilişkisiyle bağlantılı oluşturduğu tablo şöyledir:

		Devlet ve Fabrika Sistemlerinin Kurumsal İlişkisi	
		<i>Ayrılmış</i>	<i>İç içe Geçmiş</i>
Devletin Fabrika Rejimine Müdahalesi	<i>Doğrudan</i>	HEGEMONİK	BÜROKRATİK DESPOTİZM
	<i>Dolaylı</i>	PİYASA DESPOTİZMİ	KOLEKTİF ÖZYÖNETİM

Bu tabloda yazarın, devletin dolaylı müdahalesi ile fabrikanın (yani emek sürecinin) kendi "siyasetini" devletin siyasetiyle iç içe geçirebildiği, yani bir anlamda üretim noktasının siyasetinin toplumun da siyasetini oluş-

turabildiği bir "kolektif özyönetim" rejimine ulaşılmasını savunduğu gözlenir. Burawoy, kullandığı üretimin politik sistemleri tanımlamasıyla kapitalist üretimin periyodizasyonuna da ulaşılacağı iddiasındadır. Tarihsel süreç içerisinde, erken kapitalizmin, zorlamanın ön planda olduğu despotik rejimlerinin yerlerini, rızanın öne çıktığı ancak hiçbir koşulda zorlamanın da ortadan kalkmadığı hegemonik rejimlere bırakma zorunluluklarını gözlemektedir. Her iki biçim için de emek sürecinin biçimsel özellikleri, şirketlerin rekabet ilişkileri, devlet müdahale biçimleri gibi faktörler çeşitlilik yaratmaktadır. Örneğin despotik rejimler bakımından ülkelerin proleterleşme süreçlerinin farklılaşmaya yol açtığını örnekler. Hegemonik rejimler için, devletin müdahalecilik düzeyinin çeşitlilik yaratacağını öne sürer.

Burawoy'un çağdaş süreçler için tanımladığı fabrika rejimleri tablosu, hegemonik rejimler üzerine kurulmuş yeni bir despotizm biçimidir. Çağdaş dönemde, emeğin sermayenin ulusal ve uluslar arası hareketliliğine karşı savunmasızlığını vurgular. Yeni fabrika rejimlerini adlandırdığı yeni despotizm, *hegemonik despotizm*dir. Değişen uluslararası işbölümü ve sermaye hareketliliği bu hegemonik despotizmi "akılcı zorbalık" yöntemleriyle örgütlemektedir.

Buraya kadar ele aldığım yaklaşımlardan, tek bir kapitalist devlet-emek süreci tanımlamasının çıkarılamayacağını düşünüyorum. Bunun yerine, ortaya çıkan farklı boyutları bir arada ele alarak bir çözümleme çerçevesi çıkarmaya çalışacağım. Kapitalist devletin, üretim noktasında varoluş biçimi asıl olarak kapitalist üretimin sürekliliğini sağlamak ve garantilemek amaçlıdır. Devletin emek sürecinin örgütlenmesiyle ilişkisini farklı biçimlerde ve farklı araçlarla tanımlamak olanaklıdır. Bu farklı biçimleri daha görünür kılabilmek amacıyla ve özellikle Türkiye çözümlemesini oluşturabilmek için üç farklı devlet- emek süreci kodlaması tanımlayacağım. Birincisi, üretim noktasında düzenleyici, denetleyici ve müdahaleci varoluşuyla "baba devlet". İkincisi kamu sektöründeki üretim ve hizmetlerin örgütlenmesinde doğrudan işveren rolüyle "patron devlet". Son olarak da yine kamuda ancak bu kez işveren değil yönetici, denetleyici rolüyle karşımıza çıkan "amir devlet".

"Baba devletin" emek sürecine etkisi yukarıda aktarılan kuramsal tartışmaların büyük kısmıyla açıklanabilir. Devletin farklı araçlarla üretim noktasına, fabrikaya müdahalesi bu kapsama girer. Farklı tarihsel süreçlerde ve kapitalist üretim ilişkilerinin farklı örgütlenme özellikleriyle "baba"nın müdahalesi doğrudanlaşıp, baskıcı olabilir ya da daha dolaylı ve eşgüdüm işle-

viyle egemenliğini sürdürebilir. Bu boyutta Burawoy'un fabrika rejimleri kategorizasyonunun belli oranda açıklayıcı olacağını düşünüyorum. Baba devlet rolü hem emek sürecine doğrudan yansıyan düzenleyici mekanizmaları (yasal düzenlemeler vb.) hem de emeğin yeniden üretimini sağlayan ve üretim noktasına dolaylı etkisi olan koruyucu/dengeleyici müdahaleleri içerir. Bunların yanında aynı zamanda Strinati'nin ortaya koyduğu endüstri ilişkileri kapsamı da baba devlet ile tanımlanabilir. Sınıflar mücadelesinin taraflarından olarak devletin müdahalesi ve varlığı üretim noktasındaki ilişkileri de belirler.

Öte yandan "patron devlet" in emek süreçleri açısından nasıl algılanması gerektiği daha tartışmalı bir başlıktır. Burada iki nokta kafa karıştırıcıdır.

1) Kamu sektöründe üretim ilişkilerinin kapitalist karakteri, özel sektörde olduğu gibi belirgin değildir. Dolayısıyla emek süreçlerinin de kapitalist niteliği muğlaklaşır.

2) Kamu çalışanlarının sınıfsal konumu ilk maddede belirtilen sebepten ötürü bariz bir açıklık sergilemez. Bu durumda da devletin işveren olduğu durumlarda "patron" olarak algılanması zorluklar içerir. Tam bu noktada yine emek süreci tartışmalarından bir metine gönderme yapmakta yarar görüyorum. Carter (1997) emek süreci tartışmaları açısından önemli bir başlık olarak saptadığı "devlet emeği"ni (state labour) ele alırken kamu emek sürecinin ikili karakterini tanımlar. Buna göre, kamudaki emek sürecinde hem gereksinime dönük bir değer üretimi söz konusudur, hem de aynı süreç sermaye birikiminin güvencesini sağlamaktadır. Carter şu saptamayı yapar; kamudaki emek süreci kapitalist ilişkilerden bağımsız değildir ve bu süreç sonucunda üretilen değer karşılığında gereksinimler kapitalist ilişkilerle belirlenmektedir. Özetle, kamu emek süreci, sözü geçen bu gereksinimler ve sermaye birikimi baskısının karmaşık bütünlüğüdür. Bu belirlenme sürecinde siyasal süreçler ve sınıflar mücadelesinin dinamikleri önemli rol oynar (Carter,1997). Sınıfsal konum tartışmasını bir yana ayırırsak, kamu emek sürecinin kapitalist niteliği açısından bu yaklaşımla net bir tabloya ulaşıldığını söyleyebiliriz. Kamudaki emek sürecini, özellikle de kamu hizmeti yapan devlet işletmeleri ve devlete ait sanayi kuruluşları için, genel anlamıyla kapitalist üretim biçiminin bileşeni olarak kabul edebiliriz. Patron devlet, işte bu örneklerde devreye girer ve uyguladığı istihdam politikaları, bağladığı toplu sözleşmeler, kullandığı üretim modelleri ve yönetim mekanizmaları emek sürecini doğrudan etkilemektedir.

Devlet-emek süreci ilişkisindeki üçüncü rol olarak belirlediğim "amir devlete" döndüğümüzde, aslında bu rolün de patron devlet ile ilişkili oldu-

ğunu görüyoruz. Ancak ayrı rollerle tanımlamamın nedeni, kamuda doğrudan yönetsel ve temsili yapı içerisinde devlet için çalışmanın ortaya çıkarıldığı emek süreçlerinin özgün yönleri olduğunu düşünmemdir. Kamu yönetimindeki emek süreçlerinin de kapitalist bütün ile bağlantısını kabul etmek gerekir, ancak "memurluk statüsü" örneğinde olduğu gibi bu emek süreçlerinde hizmetin güvencesi ve sürekliliği boyutu ön plandadır. Devletin asli görevlerini yerine getiren emek süreçleri ülkenin gereksinimlerine (elbette kapitalist ilişkilerce belirlenen) ve bu hizmetin sürekliliğine göre örgütlenmekte, temelinde bu süreçlerin güvence altına alınması yatmaktadır. Bu noktada emek sürecinin kapitalist karakteri bakımından değil ancak örgütlenme biçimi açısından devletin rolü "patronluktan" çok "amirliğe" kayar.

2. Türkiye’de Devlet-Emek Süreçleri İlişkisinde Değişim

İlk bölümde ele alınan kapitalist devlet ve üretim noktası ilişkileri açısından bakıldığında, tarihsel süreç içerisinde belirgin bir sürekliliği gözlemlemek olanaklıdır. Burawoy’un dönemselleştirmesinde kullandığı despotik fabrika rejimlerinden hegemonik olana geçiş süreçlerini benzer biçimde devletin "sosyal politika" tarihine uyarlamak da açıklayıcı olabilmektedir. Kapitalizm tarihinde 20. yüzyılda sosyal politika alanındaki örneklemelere hemen hemen yalnızca temel gereksinimlere yönelik sosyal düzenlemeleri ve emeğin yeniden üretimini garantilemek amaçlı sosyal koruma perspektifli liberal devlet ile başlanmaktadır. Bu politikaların "sosyal" ibaresini gerçekleştirmeye başlaması ancak 1929 bunalımı sonrası, devletin müdahaleci kimliğine kavuşması ile olmuştur.³ "Sosyal devlet" açılımının, devletin üretim noktasındaki politikaları açısından da önemli yeri bulunmaktadır. Emek süreçlerine doğrudan etkide bulunan yasal düzenlemeleri ve iktisat politikalarının birlikteliğiyle baba devlet rolünün kimlik değiştirdiği bir dönem olarak kabul edilmelidir. Doğrudan üretim noktası için tanımlamış olduğum diğer roller açısından da özellikle 1945 sonrası dönem önemli değişikliklere sahne olmuştur.⁴ Sözü geçen bu dönemi devlet ve emek süreci

³ Sosyal politika alanında tarihsel çözümlene yapan metinlerin çoğunda kapitalist devletin liberal, müdahaleci ve yeniden liberal (neo-liberal) uygulamalara geçişi saptamalarına rastlanır. Bkz. Talas, 1999; Koray ve Topçuoğlu 1993.

⁴ Aslında kapitalist devlet-emek süreci ilişkisinde hem temel mücadele alanı olarak, hem çalışmanın kaynağı olarak hem de görelilik yaratan alternatif olarak sınıflar mücadelesi ve işçi sınıfı iktidarı her dönem belirleyici olmuştur. 1917 Ekim devriminin, 1945 sonrası Sosyalist Bloğun ve 1990’lar çözümlerinin devletin emek süreçlerine müdahalesinde belirleyiciliği kritiktir. Bu yazıda devletin üretim noktasında varoluş biçiminin belirleyenlerinden çok varoluş biçiminin kendisi ele alınacağı için bu başlıklar ihmal edilmiş görünebilir.

ilişkisi bağlamında ele alan çözümlerler içeren bir metin, Antonio Negri'nin 1967 yılında kaleme aldığı "Keynes ve Kapitalist Devlet" makalesidir (Negri ve Hardt, 2003). Metinde Keynes'in kuramının ayrıntılı çözümlerlerinin arasında emek süreçlerine dönük müdahalenin de değerlendirilmesi yapılmaktadır. Liberal devletten sosyal devlete ya da Negri'nin deyişiyle "Sosyal Sermaye Devletine" geçişte 1917 Bolşevik Devriminin sermaye iktidarına etkisinin önemli rolü olduğu saptaması yapılmaktadır. Negri, sermayenin Ekim Devrimine yanıtı olarak ikili bir süreç tanımlarken bunlardan birini doğrudan emek süreçlerine dönük olarak açıklar. Bu süreçlerden ilki, işçi sınıfının siyasal hareketliliğini bastırmaya dönük önlemler iken, diğeri, görece artı değere el koyma mekanizmalarını incelten uygulamalardır. Yani kapitalist devletin kendi sürekliliğini sağlamak için bir yandan işçi sınıfının örgütlenmelerini denetim altında tutma, öte yandan doğrudan üretim noktasına yani emek süreçlerine müdahale etme çabasına girmiş olduğunu söylemektedir. Emek süreçlerinde yaşanan önemli değişimin (seri üretim ve kitlesel üretimin yanısıra bilimsel yönetim ilkelerinin uygulanmaya başlanması) çıkış noktalarından birinin Sosyal Devlet açılımı olduğuna işaret eder. Negri'nin kurgusunun bütününde bazı sorunlu noktalar olduğunu düşünmekle birlikte, sosyal devlet- emek süreçleri ilişkisi açısından ortaya koyduğu bu saptamaların açıklayıcı olduğunu düşünüyorum.

Bu noktadan, biraz genişçe bir tarih atlaması yaparak Türkiye açısından ele alacağım güncel süreçlere geçmek istiyorum. Çok yaygın ve kapsamlı bir tartışma alanına sahip küreselleşme ve yeni-liberalizm süreçleri açısından devlet-emek süreçleri ilişkisini buraya kadar çizdiğimiz ana hatlarla nasıl açıklamak gerekir?

Sorunu yanıtı için, küreselleşme tezlerini, ulusal boyutlardaki farklılaşmalarını gözardı ederek üretimin evrensel paradigmasını kurma zorlamasına girmekle eleştiren, Thompson ve Smith'in (1998) değerlendirmelerine başvurmak yararlı olacaktır. Sermayenin uluslararasılaşmasının, uluslararası rekabetin, çok uluslu şirketlerin ve yeni teknolojilerin dünyasında, emek süreçlerinin niteliği açısından dönüşmüş bir yeni dönemin tanımlanabileceğini düşünüyorum. Dünya ölçeğinde bir değişim yaşandığı ortada olmakla birlikte, evrensel ve homojen bir dönüşümden, en azından, emek süreçleri açısından söz etmek olanaklı değil. Thompson ve Smith (1998) bu noktada, ulus devletlerin ve tek tek kapitalizmlerin kendi dinamiklerinin devrede olduğu saptamasını yaparlar. Özellikle emek süreçleri söz konusu olduğunda ÇUŞ'ların ve uluslararası kapitalizmin belirleyiciliğinin ötesinde ulusal kurumların, kuralların, yerli sermayenin ve devletin sanayi politikalarının

da başlı başına belirleyici olabildiğini belirtirler. Türkiye için de kullanılabileceğini düşündüğüm bir bütünü tanımlayarak, emek süreçleri-devlet ilişkisinin ancak bu bütünlük içerisinde ele alınabileceğini iddia ederler. Thompson ve Smith'in tanımladığı bu bütün şunları içerir: Öncelikle emek süreçleri açısından ABD'yi belirleyen merkez olmaktan çıkararak faktörleri görmek gerekir. Bu faktörler, ilkin ülkelerdeki istihdam ilişkilerini belirleyen kurumsal yapılar, daha sonra Avrupa Birliği örneğindeki gibi bölgesel ekonomik örgütlenmeler ve son olarak belirli coğrafi bölgelerde şirketlerin birleşmesi ile ortaya çıkan yerel güçlerdir. Bunların tümü kendi dinamikleriyle, emek süreçlerinin örgütlenmesine ya da fabrika rejimlerine etkide bulunabilmektedirler. Öte yandan, güncel gelişmeler olarak, küresel pazarın belirleyiciliğini, üretimin çokuluslu hale gelişini, işletmelerin mekansal yayılışını, taşeronluk ilişkilerini, uluslararası işbölümünü, ÇUŞ'ların gelişkinliğini, "Benchmarking" (kıyaslama) ile işin örgütlenişinde dayatılan "en iyi yolları" bu tabloya katmak gerekir. İşte yazarların bütünselci yaklaşımında bu karmaşık tablo içerisinde emek süreçlerine yansıyan ulusal kapitalizmlerin yaşadığı gerilim vurgulanır. Türkiye açısından bu yaklaşımın açıklayıcı nitelik taşıdığını düşünüyorum.

Emperyalist-kapitalist sistemin dinamiklerinin, ulusal kapitalizmlerin dinamikleriyle karşılıklı ilişkisi içerisinde ele alınması gerekliliğine bir kez daha vurgu yaparak Türkiye örneğine geçmek istiyorum. Bir önceki bölümde devletin farklı rolleri için yaptığım kodlamalara geri dönersek, önce Türkiye'de baba devletin emek süreçleriyle ilişkisindeki değişimi çözümlenerek başlayabiliriz.

Özellikle son yirmi yıllık sürece yayılmış bir biçimde, emek süreçleri açısından yaşanan değişimin bugün artık devletin doğrudan müdahalesiyle de yerleşik hal aldığını görmek gerekiyor. Baba devlet, yasal düzenlemeleri gündeme getirerek üretim noktasına giriyor. Yeni İş Yasası Taslağı bu sürecin somutlandığı metin olarak tanımlanabilir.⁵ Bu yasal düzenleme sürecinde gerek emek gerekse sermaye taraflarının, pazarlık sürecinde değişikliğin temel gerekçesini değiştiremeyeceğini görmek gerekiyor. Baba devlet bu yasa ile açık biçimde sınıfsal tercihini ortaya koyup, sermaye için düzenlemeler yapacağını ilan ederek, üretim noktasında artı değer yaratma ve artığa el koyma mekanizmalarında sermayenin denetim modeli biçiminin de-

⁵ Bu metinde yeni iş yasası taslağı, hukuki bir değerlendirmeden çok, bir değişimi yansıttığı düşünülen bütünlüğüyle ele alınacak ve taslağın maddelerine dayalı bir çözümlenmeye gidilmeyecek.

gişmesine yardımcı oluyor. Kurallı ve kolektif ilişkilere dayalı denetim, kuralsız, bireysel ve esnek ilişkilerle yer değiştiriyor.

Bu tablonun zeminini oluşturan süreç, öncelikle, "küreselleşme" sürecidir. Sermayenin uluslararası alanda sınır tanımadan serbestleşmesi, ulusal boyutlarda "esnek" ilişkilerin tanımlanmasıyla sağlanmaktadır. Bu esneklik kavramının doğrudan "kuralsızlaştırma" ve sermaye için "serbestleştirme" (liberalleştirme) anlamına geldiğini unutmamak gerekir. Dünya kapitalizmi, sistemik yapısıyla bu süreçleri birden fazla aktörle gerçekleştirmektedir. Bu aktörlerin arasında elbette başta IMF ve Dünya Bankası ama ardından, AB ve diğer benzeri birlikler gelmektedir. Bu genel yönelimin Türkiye ölçeğinde karşılığını araştırırken Türkiye kapitalizminin bu süreçlere katılım çabalarının akılda tutulması gerekir. Türkiye kapitalizmi "esneklik" parolasını, kalkınma planları metinlerinden, AB'ne sunulan ulusal programlara ve sonuç olarak AKP hükümetinin acil eylem planına her programa, plana, stratejiye sokmaktadır. Üstelik bu süreç son bir iki yıla ait olarak da görülemez ve 80'li yıllara değin ulaştırılabilir. Bu gelişmelerde burjuvazinin iç çelişkilerinin ve çıkar çatışmalarının zaman zaman etkisi olmakla birlikte sürekliliği güvenceye almaya yetecek uzlaşmaya varıldığının altının çizilmesi gerekir. Daha önce de vurguladığım gibi, bu yeni düzenlemelerde uluslararası boyutların yanı sıra ülkenin iç dinamiklerinin belirleyiciliğinin karmaşık bütünlüğü söz konusudur.

Yasa tasarısı birden fazla alanı düzenleyerek, bir çalışma ilişkileri sistemi kurma kaygısıyla hazırlanmış gözükmektedir. Emek süreçleri açısından, çalışma sürelerinden, ücret belirleme yöntemlerine, çalışma ve çalıştırma biçimlerine, fazla çalışmadan kıdem tazminatına hiçbir ayrıntı atlanmadan işçi sınıfının tarihsel kazanımları dahil, kapsamlı bir, "sermaye için" düzenlemeler dizisi metne dökülmüştür.

Kategorize ederek ilerlemek gerekirse,

1. "Sermayeye esneklik" şiarının ilk hedefi işçilerin olabildiğince "kuralsızlaştırılmış", düzensiz, tekil yani "bireyselleştirilmiş" ilişkilerle çevrilmesidir. Buna göre yasada yapılacak düzenlemelerle öncelikle işgücünün katmanlaşması ve sınıfın bölünmesinin hedeflendiği söylenebilir. Çalıştırma biçimlerinin çeşitlendirilmesi bunun bir yoludur. Yasa, taşeron işçisi, ödünç işçi, kısmi süreli çalışan işçi, çağrı üzerine gelen işçi, devredilmiş işçi, çalışma saatleri farklı işçi vb. gibi bir çok biçimde çalıştırma tanımlamaktadır. Çalıştırma biçimlerinin yanısıra,

çalışma saatlerindeki "esneklik", işe başlama ve bitirme saatlerinde ara dinlenmelerde farklılaştırmalarla işçilerin kolektif varolma biçimlerini engellemektedir.

2. Rekabetin teşvik edilmesi ve koşullarının "serbestleşmesi" hedefiyle hiçbir sınır tanımayan biçimde kar maksimizasyonu mekanizmaları düzenlenmiştir. Bunun için, çalışma sürelerinin düzenlenmesinde yapılan oynamalarla, haftalık çalışma süresi yerine denkleştirme ilkesi getirilerek, çalışma sürelerinin haftalık 60 saate çıkarılabilmesinin yolu açılmış görülmektedir. Fazla çalışma ücretleri neredeyse tam olarak ortadan kaldırılmaktadır. Çalışma sürelerinin belirlenmesinde tam serbestlik sağlanan işveren için ek olarak ücretin çalışma süresiyle ve işle belirlenmesi ilkesi getirilmiştir. Emek maliyetlerini minimuma indirmeye yarayacak her tür serbestliğin yanında, kıdem tazminatı uygulaması da, işverenin yükümlülüğü olmaktan çıkarılıp büyük oranda ortadan kaldırılarak bir fonun sorumluluğuna bağlanmıştır.
3. Yeni uluslararası katılım ve bağımlılık ilişkilerinin dayattığı rekabet koşullarına bağlı olarak, işletmelere strateji geliştirme olanakları tanınmıştır. Buna göre emek süreçlerinin örgütlenmesinde, performans ve kalite herşeyin üzerinde tutulmakta, yeni teknolojiler ya da piyasaların durumu her koşulda emek faktörü kullanılarak denetlenir hale getirilmektedir. Örneğin, iş güvencesi getirdiği iddia edilen yeni düzenlemeler bu yasa tasarısında da aynen geçerlidir ve işten atmada "haklı neden" olarak, yeni teknolojileri, piyasada durgunluk oluşunu, ekonomik krizi kabul etmektedir. Bununla da yetinilmemekte ve işçinin özelinde işten çıkarılmada, "daha az verimli çalışma", "işe yoğunlaşmanın azalması", "kendini yetiştirme eksikliği", "daha düşük performans" gibi son derece öznel gerekçeler haklı kabul edilmektedir. Bu düzenlemelerin her ne pahasına olursa olsun tam rekabet ve yüksek kar için gerçekleştirildiğini düşünmek için pek çok neden vardır.
4. Yukarıda da değinildiği gibi, "bireyselleştirilmiş" çalışma ilişkileri herşeyden öte işçi sınıfının örgütlü yapılarına da saldırı içerir. Yasanın, sendikal örgütlenmeleri doğrudan değil ancak "işlevsizleştirerek", "güçsüzleştirerek" ve "geçersizleştirerek" ortadan kaldırmaya yönelik olduğu gözlenmektedir. Öncelikle yasa tasarısında işverene iş sözleşmesi, personel yönetmeliği, çalışma saatleri gibi konularda değişiklik yapma yetkisi tanınması, çalışma ilişkilerinin "bireyselleşti-

rilmesi" ve bu tekil ilişkilerin işverence belirlenmesi sistemini yerleştirmektedir. Temel sendikal haklara dönük olarak da düzenlenen her tür esnek çalışma biçimi sendikal örgütlülük başta olmak üzere TİS süreçlerini işlevsizleştirmektedir. Yasayla düzenlenecek her tür kural-sızlık geçersizleşmiş örgütlü ilişkiler anlamına gelebilir. Öte yandan gerçekleştirilebilmiş TİS'lerin de, örneğin işyeri devirleriyle sona erdirilebilmesi, "ödünç iş ilişkisi" düzenlemesiyle grev kısıcılığının örgütlenmesi yöntemleriyle tehlike altında olduğu görülmektedir.

Yasanın daha ayrıntılı çözümlemesini yapmak elbette mümkündür, ancak yukarıda sıralanan temel noktaların düzenlemenin emek süreçleri bakımından çerçevesini ve yönünü açıklamak için yeterli olabileceğini düşünüyorum. Baba devletin emek süreçlerine doğrudan müdahalesini düzenleyen bu metnin gerekçelerine de değinmek gerektiğini düşünüyorum. Tüm düzenleme iki temel gerekçe ile açıklanmaktadır. Bunların ilki, yeni teknolojiler, yeni çalışma türleri, yeni iş düzenlemeleri ile açıklanan küresel çaplı bir "devrime" ayak uydurma çabasıdır. Yasa değişikliğinin bu "yeni teknolojilere uyum" çabasının parçası olduğu ileri sürülmektedir. İkinci temel gerekçe de bu yasal düzenlemelerin tümüyle "AB müktesebatına" uyumluluk ilkesiyle hazırlanmış oluşudur. Yani AB'ne katılım sürecinde, uyum çabalarında iş mevzuatı da gündeme getirilmiş olmaktadır. Bu noktada da AB bütünleşmesi, "demokratikleşme" ve "batılılaşma" kavramlarıyla, tüm serbest pazar ve esneklik uygulamalarının gerekçesi olarak kullanılmaktadır.

Baba devletin geçirdiği değişime örnek olarak kabul ettiğim iş yasası gündemini kapatıp, patron ve amir devlete geçerse, bu iki rolün ortak süreçlere dayalı değiştiğini söylememiz gerekir. Uluslararası kapitalist sisteme katılımda bir başka boyut olarak, özelleştirme ve kamu reformu başlıkları, patron ve amir devletin emek süreçlerindeki varlığını değiştirmektedir.

Özelleştirmeler, patron devletin, kamu işletmelerini satışa çıkarıp, özel sektöre (yeni patronlara) devrederek, emek süreçlerinden patron olarak elini çekmesi anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında üretim noktasından devlet, patron kimliğini devrederek ayrılmaktadır. Satmadığı kamu işletmelerinde de istihdam politikaları ve bağıtladığı toplu iş sözleşmeleri aracılığıyla emek süreçlerini her geçen gün daha fazla özel sektöre benzer biçimde örgütlemektedir. Esnekleşme ve taşeronlaşma bu sürecin araçlarıdır. Bu süreçteki değişimi patron devletin, baba rolüne dönüşü ve bu rolünde de "patronlar için baba devlet" olarak davranması olarak tanımlamak çok yanlış olmayacaktır.

Amir devlet ise, artık kendisine yeni bir kimlik oluşturmakla meşgul gözükmektedir. Devletin pek çok anlamda dönüşümünü  ng ren yeni kavram "y netişimdir". Bu kavramın, kısaca devletin piyasalaşması olarak tanımlanıyor oluşunun emek süreçlerine yansıma biçimi konusunda da fikir verdiği kanısındaım (Bayramoğlu, 2002; Zabcı 2002). Amir devlet artık "piyasa dostu devlet", "piyasa için devlet" olarak personelinin çalışma rejimini düzenleyecektir.⁶

Farklı dönemlerde farklı isimlerle ortaya çıkarılmakla birlikte Türkiye açısından kamu personel rejimi reformunun emek süreçleri açısından temel iki alana y neleği anlaşılmaktadır.⁷ Bu alanlardan ilki, kamu personelinin istihdam edilme biçimiyle ilgilidir. Bundan böyle devletin asli görevlerini yerine getirenler dışındaki personelin sözleşmeli kadrolara aktarılması ve "memur" kadrolarının olabildiğince daraltılması planlanmaktadır. Böylece temelinde işin sürekliliğini sağlayan "güvence"ye ve otoriter hiyerarşik örgütlenmeye dayalı memuriyet sadece dar bir kadro için tanımlanacaktır. Bunun dışında kalan kamu görevlilerinin farklı biçimlerde sözleşmeye dayalı olarak istihdam edileği açıklanır. İstihdam biçimlerine ilişkin hazırlık çalışması "norm kadro" uygulamasıdır. Bu uygulamanın temelinde kamuda asli görevler dışında kalacak her çalışanı, "esnek" biçimde gereksinim olan yerde g revlendirebilme yatmaktadır. Norm kadroların belirlenmesi için öncelikle teşkilat analizleri yapılacak, sonrasında örgüt analizi ve şeması oluşturulacak buna dayanarak görev-iş tanımlamaları çıkartılacak ve norm kadro ve pozisyonlar belirlenecektir. Amir devlet, rolünün değişimi için öncelikle kamudaki emek süreçlerinin ayrıntılı bilgisini derlemeyi ve yeni bir model kurmayı planlamaktadır. Reformun önüne koyduğu diğer alan biraz daha kapsamlıdır. Bir bütün olarak kamu hizmetlerinde çalışma biçimlerinin yani üretim/hizmetin örgütlenme biçiminin değiştirilmesi öngörülmektedir. Elbette bu yeni biçimin adı diğer alanlarda olduğu gibi "esnekleşme" olarak konmakta, ve buna göre, performansa dayalı  cretlendir-

⁶ Yönetişim tartışmaları başlı başına bir literatür oluşturma yolunda ilerlemektedir. Burada yalnızca alanı kavrama konusunda  zlu bilgi verdiğini düşündüğüm iki çalışmaya gönderme yapmakla yetineğim. Bkz. Bayramoğlu 2002 ve Zabcı 2002.

⁷ Kamu reformunun bütünü bakımından da sürecin uluslararası boyutlarının temelden belirleyiciliğini görmek gerekir. Türkiye açısından hem IMF, hem Dünya Bankası hem de Avrupa Birliği süreçleri kamuda ortak bir tablo hedeflemektedir. Kamu harcama yönetiminden, mali politikalara ve nihayet kamu sektöründe yönetişime dayalı stratejiler Türkiye için seçeneksiz yol olarak sunulmaktadır. Bu uluslar arası  er eve içerisinde 1993 yılına dek uzanan bir şekilde yasal düzenleme çalışmaları göze çarpar. Son olarak AKP h k metleri kamu personel rejimi reformunu planlamalarına koymuşlardır. Bu alana ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz Güler 2003.

me sıranın başını almaktadır. Ücretlendirmeye sadelik getirileceği gerekçesiyle, işe dayalı ücret politikası hedeflenmektedir. Amir devlet ücretlendirmede temel belirleyeni hizmetin gerekleri olmaktan çıkarıp özel sektör benzeri, rekabet ve performans esaslarına dayandırmaktadır. Bunun da ötesinde kişisel performans da ücret artışı için yeterli olmamakta, kurumun genel performansı hesaba katılmaktadır.

Kamuda "yenileşecek" anlayışlardan biri de Toplam Kalite Yönetiminin devreye sokulmasıdır. Özel sektörde burjuvazi açısından "mucizeler" yarattığı söylenen bu "insan" merkezli sisteme artık kamuda da işlerlik kazandırılacaktır.⁸ Temel mantık üretimde/hizmette kalite argümanı ile emek süreçlerinin denetiminin sağlanmasıdır. Bu yönetim modelinde hedef "kalite" ve "sürekli iyileştirme"dir. Toplam Kalite Yönetimi modelinin kamudaki emek süreçlerine uygulanması amir devlet rolündeki değişimin son aşaması olarak kabul edilebilir. Kamu emek süreci, artık piyasa ilişkileri mantığıyla kurgulanırken, devlet amir olmaktan çıkıp, şeffaf, verimli ve kaliteli hizmet üreten bir kurumun "lideri" haline getirilmek istenmektedir. Tasarlanan bu kurgu bir ulusal kampanya halinde örgütlenmeye ve devlet kurumları teker teker bu seferberlikte yerlerini almaya başlamışlardır.⁹ Amir devlet yeni rollerine geçmeden önce standartlaşma hedefini tanımlar. Kamu emek süreçleri, "en iyi hizmeti", "müşterilerine" sunabilmek için kalite etkinlikleri açısından standartlara uydurulacaktır. Amir devlet hem bu yapıya uygun düzenlenecek takım çalışmasında "lider" olarak karşımıza çıkacak hem de diğer taraftan müşteriye odaklanmış süreçleri sürekli yenilenen ve iyileştirilen bir hizmet kurumunun "girişimci yöneticisi" olarak boy gösterecektir.

Toplam kalite yönetimi modelinin kapitalist üretim biçiminde üstlendiği ideolojik ve stratejik işlevin ayrıntılı tartışmasını bir başka yazıya bırakarak kısa bir değerlendirmeye yetineceğim. Kamu emek süreçlerinde planlanan bu değişim iki boyutuyla sorunludur. Öncelikle kamu hizmetinin özelleştirilmesi, eğitim ve sağlık dahil, piyasalaştırılması hedefinin büyük boyutlu bir yeni liberal değişimin parçası olduğunu netleştirmek gerekir. Bu da piyasa mekanizmalarına karşı ortaya konacak kamucu bir yaklaşımla zıtlık yaratmaktadır. Öte yandan, emek süreçleri özelinde bireyselleştirmeye ve örgütsüzlüğe yol açan süreçler ile sağlanan denetimin kendisi kapitalist iliş-

⁸ Yeni liberal söylemlerin pek çok alan için olduğu gibi bu alan için de bireyselliğe vurgu yapan "insan" tanımlamasını, emek, işçi, memur ya da çalışan kavramlarına tercih ettiğini görürüz.

⁹ Kamudaki kalite yönetimi kampanyası için Türkiye Kalite Derneği kaynaklarına başvurularak ayrıntılı bilgi alınabilir. Bkz. www.kalder.org.tr

kilerin kendini yeniden üretme biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Her iki başlığın da eşit derecede endişe verici olduğunu düşünüyorum.

Sonuç

Kapitalist devletin üretim noktasına müdahale etme ve varolma biçimleri konusunda yürütülen tartışmalardan ortaya çıkardığım soyutlama modelinde, üçlü bir kodlama ile netleşme sağlamaya çalıştım. Devletin emek süreçlerine müdahalesinin ne son derece özlü ve sade ne de çözümlenmesi olanaksız ölçüde karmaşık olduğunu düşünüyorum. Baba, patron ve amir devlet kodlaması tek başına bu sadeliği ve karmaşıklığı karşılamayacaktır, ancak belli oranda çözümlene olanağı sağlayacaktır diye umuyorum. Emperyalist-kapitalist sistem düzleminde yeni başlıklarla karşımıza çıkan somut uygulamaların her alandaki ayrıntılı çözümlenmesinin yapılması gerekir. Doğrudan üretim noktası yani emek süreçleri bunlardan biridir. Sözümlendiğim bu kaygıyı Türkiye örneğinde iki başlıkta ortaya koymaya çalıştım. Metinde ele aldığım iş yasası değişikliği ve kamu personeli reformu gündemleri tek başına yasal düzenlemeler olmanın ötesinde önem taşımaktadır. Benim devlet-emek süreçleri başlığıyla yapmaya çalıştığım, bu somut gündemlerin doğrudan üretim noktası boyutunu çözümlenmektedir.

Devlet fabrikaya, yani üretim/hizmet noktasına farklı rollerle girmektedir. Onun bu rollerindeki değişim aynı zamanda daha büyük bir değişimin, stratejinin, siyasal yönelimin parçası olarak gerçekleşir. Türkiye’de son dönemde yaşanan işte böylesi bütünlüklü bir değişimin devletin değişen rolleriyle üretim noktasına yansımalarıdır. Türkiye kapitalizmi, yeni liberal eğilimini, üretim/hizmet noktasında gerçekleştirirken devletin bu alandaki değişimini de hedeflemektedir.

Kaynaklar

- ANSAL, H. (1986) "Teknolojinin Tarafllılığı ve Üretim İlişkileri" **11.Tez** 1.
- BAYRAMOĞLU, S. (2002) "Küreselleşmenin Yeni Siyasal İktidar Modeli: Yönetişim" **Praksis** 7, 85-116.
- BORATAV, K. (1991) **1980'li yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm** İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BRAVERMAN, H. (1974) **Labor and Monopoly Capital**, New York: Monthly Review Press.
- Brighton Labour Process Group (1977) "The Capitalist Labour Process" **Capital and Class**, 1, 3-26.
- BURAWOY, M. (1978) "Toward a Marxist Theory of the Labour Process: Braverman and Beyond", **Politics and Society** 8 (3-4), 247-312.
- BURAWOY, M. (1979) **Manufacturing Consent: Changes in the Labour Process under Monopoly Capitalism**, Chicago: The University of Chicago Press.
- BURAWOY, M. (1985) **The Politics of Production**, Londra: Verso.
- CARTER, B. (1997) "Restructuring state employment: Labour and non-labour in the capitalist state" **Capital and Class** 63, 65-85.
- COHEN, S. (1987) "A labour process to nowhere?" **New Left Review**, 165, 34-52.
- ERCAN, F. (2001) **Toplumlar ve Ekonomiler**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- FRIEDMAN, A. (1977) **Industry and Labor**, Londra: Macmillan.
- GÜLER, B. A. (2003) "Kamu Personel Sisteminde Reform Zorlamaları" **Kamu Sektöründe İş Güvencesinin Geleceği Seminerinde** sunulan tebliğ metni PSI Türkiye Sendikaları semineri. 9 Ocak 2003.
- HARDT, M ve Negri A. (2003) **Dionysos'un Emeği: Devlet Biçiminin bir Eleştirisi**, çev. E. Başer İstanbul: İletişim Yayınları.
- JAROS, S. (2001) "The Labor Process Theory" **International Studies of Management & Organisation** 30(4) Winter 2000-2001
- KNIGHTS D. ve Willmott H. (der). (1990) **Labor Process Theory**, Londra: Macmillan.
- KORAY, M. ve Topçuoğlu A. (1993) **Sosyal Politika**, İstanbul: Ezgi Yayıncılık
- LITTLER, C. (1990) "The Labour Process Debate: A Theoretical Review 1974-1988" Knights D. ve Willmott H. (der), **Labor Process Theory**, içinde, Londra: Macmillan.
- ROWLINSON, M. ve Hassard J.(2001) "Marxist Political Economy, Revolutionary Politics and Labour Process Theory" **International Studies of Management & Organisation** 30(4) Winter 2000-2001 85-111.

SMITH, C. ve Thompson, P. (1998) "Re-Evaluating the Labour Process Debate" **Economic and Industrial Democracy** 19 551-577.

STRINATI, D. (1990) "A Ghost in the Machine?: The state and the Labour Process in Theory and Practice" Knights D. Willmott H. (der). **Labor Process Theory**, içinde Londra: Macmillan.

SPENCER, D (2000) "Braverman and the Contribution of Labour Process Analysis to the Critique of Capitalist Production- Twenty- Five Years On" **Work Employment and Society** 14(2), 223-243.

TALAS, C. (1990) **Toplumsal Politika**, Ankara: İmge Kitabevi.

TALAS, C. (1999) **Ekonomik Sistemler** Ankara: İmge Kitabevi.

THOMPSON, P. ve Smith, C. (1998) "Beyond the Capitalist Labor Process: Workplace Change, The State and Globalisation", **Critical Sociology** (24) 3, 193-215.

Türkiye Kalite Derneği www.kalder.org.tr

WOOD, S. (der.) (1989) **The Transformation of Work** Londra: Unwin Hyman.

ZABCI Çulha, F. (2002) "Dünya Bankasının Küresel Pazar için Yeni Stratejisi: Yönetişim" **A.Ü. SBF Dergisi** (57) 3, 151-180.

ZIMBALIST, A. (der.) (1979) **Case Studies on the Labour Process**, Londra: Monthly Review Press.